

UWARUNKOWANIA ZMIAN LICZBY LUDNOŚCI WIEJSKIEJ W UNII EUROPEJSKIEJ W LATACH 2007-2010

Michał Dudek

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie

Abstrakt. Ruch naturalny i migracje ludności, stanowią ważną determinantę zmian gospodarczych i środowiskowych. W dokumentach strategicznych UE społeczno-ekonomiczne priorytety rozwojowe mają wymiar terytorialny i dotyczą wszystkich regionów krajów członkowskich. Realizacja celów unijnej polityki zrównoważonego wzrostu może być utrudniona ze względu na pogłębianie się niekorzystnych tendencji demograficznych na terenach wiejskich. W artykule, opierając się na danych Eurostatu i wykorzystując miary procesów ludnościowych, przedstawiono zmiany w liczebności populacji wiejskiej UE w latach 2007-2010 oraz ich główne przyczyny. W analizowanym okresie zbiorowość mieszkańców wsi w Unii nieznacznie się powiększyła. Niemniej, od 2009 roku w przeciwieństwie do regionów miejskich i pośrodkowych, na obszarach wiejskich odnotowano ujemne wartości przyrostu rzeczywistego ludności, co wynikało z przewagi zgonów nad urodzeniami.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, ludność, ruch naturalny, migracje

WPROWADZENIE

Obszary wiejskie stanowią znaczną część terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej (UE), zamieszkiwaną przez dużą liczbę ludności. Tereny te są również ważne z gospodarczego punktu widzenia. W 2008 roku wytwarzano tam niespełna jedną piątą całkowitej wartości dodanej brutto oraz generowano przeszło jedną piątą wszystkich miejsc pracy [Rural development... 2011]. W unijnej strategii „Europa

2020”, ale także w projektowanych zmianach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) po 2013 roku, osiągnięcie priorytetów, takich jak: wzrost zatrudnienia, zwiększenie nakładów na badania i rozwój czy ilość energii pozyskiwanej ze źródeł odnawialnych, nieodłącznie wiąże się ze zrównoważonym rozwojem społecznym [Europa... 2010, WPR... 2010]. Sytuacja demograficzna i jej zmiany warunkują bowiem pozytywne przekształcenia gospodarcze czy środowiskowe, a także prowadzenie i realizację celów ogólnej polityki rozwoju [Kotowska i Wróblewska 2007]. Wyznaczone na poziomie unijnym cele mają dotyczyć wszystkich regionów Unii, w tym i obszarów wiejskich. Należy podkreślić, że realizacja ambitnych założeń programowych w odniesieniu do terenów wiejskich jest dużym wyzwaniem. Niekorzystna lokalizacja, relatywnie gorszy dostęp do takich zasobów, jak: praca, kapitał czy informacja oraz niższy poziom rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej sprzyjają wyludnianiu wielu regionów wiejskich. Oprócz zmiannych i krótkookresowych uwarunkowań społeczno-ekonomicznych, depopulacja wynika również z długotrwałych procesów demograficznych, na które doraźne oddziaływanie jest ograniczone¹.

W opracowaniu przedstawiono skalę zmian liczebności populacji wiejskiej UE w latach 2007-2010 oraz określono w niej rolę ruchu naturalnego i wędrownego ludności.

MATERIAŁ I METODY

Celem artykułu było określenie skali zmian liczby ludności wiejskiej w UE w latach 2007-2010. Wskazano tu także na uwarunkowania kierunku i natężenia zjawisk ludnościowych w krajach unijnych we wspomnianym okresie². Zmiany w zakresie procesu odtwarzania stanu ludności przedstawiono za pomocą następujących miar: przyrostu naturalnego, salda migracji i przyrostu rzeczywistego ludności [Kotowska i Wróblewska 2007].

Wykorzystana w opracowaniu definicja regionów wiejskich³ została zatwierdzona w 2010 roku dla celów statystycznych przez Komisję Europejską (KE) [Rural development... 2011]. Tereny wiejskie wyodrębniono w tym przypadku na podstawie nowej metodologii dla poziomu NUTS 3, w oparciu o kryterium gęstości zaludnienia i liczby mieszkańców⁴.

¹ Na zjawiska demograficzne wpływają zarówno trwałe cechy biospołeczne populacji, jak i mniej lub bardziej zmienne czynniki gospodarcze, środowiskowe kulturowe czy instytucjonalne [Holzer 2003].

² Warto zaznaczyć, że z punktu widzenia demografii analizowany zakres czasowy jest bardzo krótki. Jednak zawarte tu rozważania mają za zadanie zilustrować aktualne tendencje ludnościowe zachodzące na obszarach wiejskich w Europie.

³ W artykule, dla uproszczenia, stosuje się nazwy: regiony wiejskie, miejskie i pośrednie. W metodologii UE dla pierwszych dwóch typów regionów wykorzystuje się odpowiednio nazwy: „regiony w przeważającym stopniu wiejskie” i „regiony w przeważającym stopniu miejskie”.

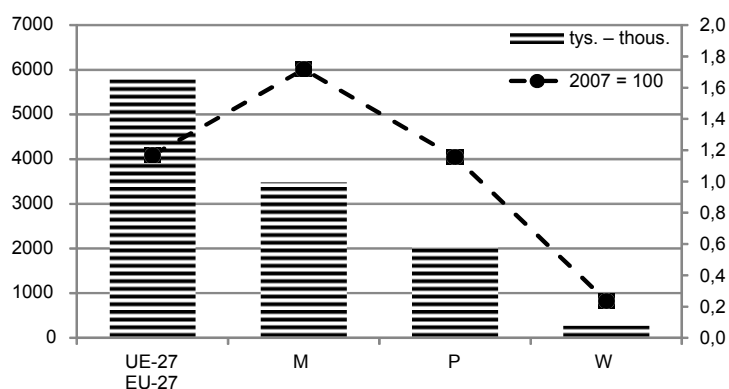
⁴ Identyfikacji regionu wiejskiego dokonywano etapami. W pierwszym z nich brano pod uwagę dwa kryteria w skali lokalnej: próg gęstości zaludnienia, który wynosił co najmniej 300 mieszkańców na km² dla pojedynczej komórki siatki geograficznej oraz próg liczebności (wielkości), który wynosił 5 000 mieszkańców dla grup komórek tej siatki (spełniających pierwszy warunek). Tereny wiejskie stanowiły wszystkie obszary nie spełniające powyższych warunków. W drugim etapie, na poziomie regionów NUTS 3 terytoria, których więcej niż 50% populacji zamieszkiwało wiejskie komórki siatki geograficznej, były klasyfikowane jako w przeważającym

Źródłem danych statystycznych była baza Eurostatu [dostęp: 1.12.2012]. Informacje dostępne na poziomie NUTS 3 zagregowano dla regionów miejskich, wiejskich i pośrednich poszczególnych państw członkowskich oraz dla całej UE⁵.

WYNIKI

Według danych Eurostatu w 2010 roku obszary wiejskie UE zamieszkiwało niespełna 118 milionów osób, czyli o 75% mniej niż regiony miejskie (206 milionów osób) i o 51% mniej niż pośrednie (177 milionów). Dysproporcje w liczebności mieszkańców między poszczególnymi kategoriami obszarów wiązać należy z tendencją do koncentrowania się ludności na terenach zurbanizowanych, na ogół stosunkowo bardziej rozwiniętych pod względem społeczno-gospodarczym.

W porównaniu z 2007 rokiem, w 2010 roku populacja wiejska Unii pozostawała na bardzo zbliżonym poziomie (rys. 1). Jej liczba wzrosła o 0,24 miliona osób, czyli

Rys. 1. Zmiany liczby ludności w regionach* UE w latach 2007-2010

*Poszczególnym regionom przyporządkowano następujące skróty: miejskie (M), pośrednie (P), wiejskie (W).

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu [dostęp: 1.12.2012].

Fig. 1. Changes in the number of EU population* in regions in the years 2007-2010

*Following abbreviations were assigned to particular types of regions: urban (M), intermediate (P), rural (W).

Source: own calculation based on the Eurostat data [access: 1.12.2012].

stopniu wiejskie. Jeżeli odsetek ten mieścił się w przedziale 20-50% region stawał się regionem pośrednim, a poniżej 20% – w przeważającym stopniu miejskim [Eurostat... 2010].

⁵ Warto zwrócić tu uwagę, iż jakość i kompletność informacji dotyczących migracji w krajach UE jest wysoce zróżnicowana. W części państw takich danych nie rejestruje się. Liczba migrantów jest tam szacowana na podstawie różnych źródeł i badań. W pozostałych przypadkach dane urzędowe, oparte na ewidencjach, nie oddają w pełni skali ruchu wędrownego ludności, gdyż nie obejmują przyjazdów i wyjazdów niezarejestrowanych [Demographic statistics... 2003].

o niecałe 0,2%. We wskazanym okresie stosunkowo bardziej zwiększała się liczba mieszkańców terenów miejskich – wzrost o 3,5 miliona osób (o 1,7%) i regionów pośrednich – wzrost o 2 miliony osób (o 1,2%).

Niezależenie od wzrostu liczby mieszkańców w latach 2007-2010, obszary wiejskie UE charakteryzowały się przewagą liczby zgonów nad urodzeniami⁶ oraz malejącą intensywnością napływu ludności. Stopa przyrostu naturalnego w całym analizowanym okresie była ujemna (mieściła się w granicach od -0,6 do -1,0‰), a dodatnie saldo migracji obniżało się (w 2007 roku wyniosło one 2,56 osób na tysiąc ludności, a w 2010 roku - 0,22 osoby na tysiąc ludności). W konsekwencji w 2009 i 2010 roku odnotowano tam ujemne wartości przyrostu rzeczywistego (odpowiednio -0,5 i -0,7).

W latach 2007-2010 w skali całej Unii, w przeciwieństwie do obszarów wiejskich, regiony miejskie i pośrednie odznaczały się nadwyżką urodzeń nad zgonami oraz dodatnim saldem migracji. Przyrost naturalny był relatywnie najwyższy na terenach miejskich. W opisywanych latach utrzymywał się on tam na stałym poziomie (stopa przyrostu naturalnego przyjmowała wartości 2,5-2,7‰). Niższy, choć równie stabilny, jak w regionach miejskich, poziom, przyrost naturalny osiągał na terenach pośrednich (stopa przyrostu naturalnego mieściła się w granicach 0,4-0,7‰). Jednak dla obu wskazanych typów terytoriów względnie wyraźniej zmalało natężenie napływu ludności netto.

W latach 2007-2010 zmiany demograficzne w regionach wiejskich UE miały zróżnicowany charakter. Trzeba zaznaczyć, iż populacja zamieszkująca te tereny powiększyła się dla grupy państw należących do tzw. Starej Unii (UE-15). W latach 2007-2010 jej liczebność wzrosła o 0,8%, czyli o 619 tys. osób (tj. z 75 194 tys. do 75 813 tys.). Pozytywne zmiany w zakresie liczebności ludności wiejskiej w krajach dawnej Dwunastki wynikały głównie ze znaczącego salda migracji, który rekompensował ujemną stopę przyrostu naturalnego. W przeliczeniu na tysiąc ludności saldo migracji dla regionów wiejskich opisywanej zbiorowości państw wyniosło 7,9 w 2007 roku oraz 2,1 w 2010 roku, podczas gdy współczynnik przyrostu naturalnego osiągnął wartości odpowiednio -0,6‰ oraz -1,0‰ (tab. 1). Spadek dodatniego salda migracji w regionach Starej Unii należy łączyć zarówno ze zmniejszeniem skali imigracji, jak i nasileniem wewnętrznych przemieszczeń ludności w kierunku ośrodków zurbanizowanych oraz wyjazdów zagranicznych.

U podstaw tego ostatniego zjawiska leżał kryzys ekonomiczny, który negatywnie wpłynął na sytuację na wiejskim rynku pracy [Koehler i in. 2010]. Bezrobocie dotknęło szczególnie mieszkańców wsi i imigrantów zatrudnionych w firmach sektora przemysłowego, budowlanego i usług. Na skutek kryzysu w niektórych krajach, będących dla imigrantów docelowym punktem przemieszczeń, napływ ludności z państw trzecich został ograniczony poprzez wprowadzenie odpowiednich przepisów, a także działania służb imigracyjnych⁷ [Dominguez-Mujica i in. 2012]. Z kolei przewaga zgonów nad urodzeniami w regionach wiejskich UE-15 była związana z istotnym spadkiem dzietności

⁶ W długim okresie ważną determinantą zmian liczby ludności jest określony kształt struktur demograficznych danej populacji. Szczególnie istotny jest udział kobiet w wieku rozrodczym w strukturze ludności według wieku i płci.

⁷ Środki te polegały m.in. na ograniczeniu liczby pozwoleń na pracę, wprowadzeniu zmian w prawie pobytu cudzoziemców (utrudnienie w procesie łączenia rodzin pracujących imigrantów, zwiększenie kar dla pracodawców ułatwiających imigrantom nielegalny pobyt, wydłużenie okresu aresztu dla nielegalnych imigrantów), subsydiowaniu dobrowolnych powrotów imigrantów do krajów pochodzenia.

Tabela 1. Przyrost rzeczywisty ludności na obszarach wiejskich i jego składowe w wybranych grupach państw UE w latach 2007 i 2010 (na tys. mieszkańców)

Table 1. Population change in the rural areas and its elements in selected groups of EU countries in 2007-2010 (per one thousand inhabitants)

Wyszczególnienie Specification	UE-15/EU-15		UE-12*/EU-12*	
	2007	2010	2007	2010
Przyrost rzeczywisty – Population change	7,9	2,1	-1,7	-2,3
Przyrost naturalny – Natural change	-0,6	-1,0	-0,9	-0,9
Saldo migracji – Net migration	8,5	3,1	-0,8	-1,4

*Dotyczy tzw. nowych państw członkowskich, przyjętych do UE w 2004 i 2007 roku.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostatu [dostęp: 1.12.2012].

*Refers to the so-called new member states, which joined the EU in 2004 and 2007.

Source: own calculation based on the Eurostat data [access: 1.12.2012].

w wielu krajach europejskich. Spadek współczynników dzietności notowany w Europie w drugiej połowie XX wieku miał podłoże w przemianach wzorców płodności, uwarunkowanych ekonomicznie, społecznie i kulturowo [Józwiak i Kotowska 2008].

W latach 2007-2010 liczebność populacji regionów wiejskich stosunkowo najbardziej wzrosła w Irlandii – o 4,8%, a także w Hiszpanii i w Belgii – o 2,4%. Regiony wiejskie w Irlandii charakteryzowały się przede wszystkim wysokim przyrostem naturalnym. Dodatkowo saldo migracji notowano w pierwszych dwóch latach analizowanego okresu. Należy wiązać je ze znaczącą skalą imigracji ludności z Europy Wschodniej (głównie z Polski, Litwy i Łotwy), spowodowanych dobrą sytuacją ekonomiczną tego kraju [This is Ireland... 2012]. Zwiększenie się populacji wiejskiej w Belgii wynikało przede wszystkim z nasilonego napływu imigrantów z unijnych krajów członkowskich (Polacy, Rumunii) oraz z państw trzecich (Marokańczycy, Turcy czy obywatele Demokratycznej Republiki Konga). Jednocześnie odnotowywano tam niewielką nadwyżkę urodzeń nad zgonami [Demographic outlook... 2009]. W latach 2007-2010 populacja wiejska w Hiszpanii zwiększała się głównie na skutek migracji. Relatywnie największym natężeniem osiedlania się imigrantów charakteryzowały się południowe oraz północno-wschodnie terytoria tego kraju. Trzeba jednak podkreślić, iż tendencja ta wyraźnie osłabła od 2009 roku, i to niezależnie od typu regionu. Następowo tam powolne odwracanie się kierunku ruchu wędrownego, co należy łączyć z nasileniem się negatywnych skutków kryzysu ekonomicznego⁸.

Spadek dzietności w połączeniu ze wzrostem natężenia zjawisk migracyjnych negatywnie oddziaływał na zmiany liczebności populacji państw Europy Środkowo-Wschodniej (UE-12). Intensywność tych procesów była w tym rejonie relatywnie największa na terenach wiejskich. Niekorzystne tendencje demograficzne miały częściowo swoje podłoże w ubiegłych dekadach, gdyż transformacji społeczno-ekonomicznej towarzyszył tam gwałtowny spadek dzietności. Depopulacja części regionów wiejskich

⁸ Pogorszenie się warunków życia oraz wzrost poziomu bezrobocia dotknęły tereny wiejskie w Hiszpanii. Z tego powodu w stosunku do napływu, na sile przybrał tam odpływ ludności. Z danych Eurostatu wynika, że w latach 2007-2009 stopa bezrobocia dla ogółu regionów wiejskich Hiszpanii przeciętnie wzrosła średnio o 8 pkt proc. (tj. z 6 do 14%).

w krajach UE-12 pogłębiła się na skutek wyraźnego pogorszenia koniunktury ekonomicznej pod koniec XX wieku. W konsekwencji z terenów wiejskich następował znaczący odpływ ludności. Nasilenie migracji zagranicznych było możliwe również dzięki rozszerzeniu UE na Wschód. Swoboda przemieszczania się i podejmowania zatrudnienia w większości zamożnych krajów Unii stała się dla wielu mieszkańców Europy Środkowo-Wschodniej szansą na poprawę sytuacji ekonomicznej. W latach 2007-2010 relatywnie największym ubytkiem ludności charakteryzowała się Litwa i Łotwa – spadek o 3,0% oraz Bułgaria – spadek o 2,9%. Spadek liczby ludności w tych krajach spowodowany był zarówno wysokim, ujemnym przyrostem naturalnym, jak i wysokim, ujemnym saldem migracji⁹. Na tle wyżej wymienionych krajów liczebność mieszkańców regionów wiejskich w Polsce zmniejszyła się nieznacznie, bo o 0,2%. Spadek ten należy wiązać ze zwiększonym przemieszczaniem się populacji z opisywanych terenów w kierunku regionów miejskich i pośrednich oraz migracjami zagranicznymi. W przypadku zbiorowości wiejskiej w Polsce, dla całego analizowanego okresu, odnotowano dodatni, choć niewielki przyrost naturalny. Jego skala nie zrównoważyła jednak ubytku ludności spowodowanego migracjami wewnętrznymi i zewnętrznymi.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania dokumentują fakt, iż w latach 2007-2010 liczebność ludności wiejskiej UE zmieniła się nieznacznie. Zbiorowość ta powiększyła się w analizowanym okresie o 0,24 miliona osób, czyli o niecałe 0,2%. Trzeba przy tym zaznaczyć, że regiony wiejskie, stanowiące ponad połowę terytorium Unii i zamieszkałe przez niemal jedną czwartą jej mieszkańców, w porównaniu z terenami miejskimi i pośrednimi, charakteryzowały się niekorzystnymi zjawiskami w zakresie ruchu naturalnego i wędrownego ludności. W okresie 2007-2010 na wspomnianych obszarach stopa przyrostu naturalnego była ujemna, a dodatnie saldo migracji obniżało się. W konsekwencji w 2009 i 2010 roku odnotowano tam ujemne wartości przyrostu rzeczywistego. W regionach miejskich i pośrednich Unii występowała nadwyżka urodzeń nad zgonami oraz dodatnie saldo migracji. Warto zaznaczyć, że pozytywne zmiany w zakresie reprodukcji ludności wiejskiej miały miejsce w krajach UE-15 i wynikały one głównie ze znaczącego napływu ludności, który rekompensował ujemną stopę przyrostu naturalnego. W kontekście przytoczonych danych, wydaje się, iż działania na rzecz odnowy demograficznej (*demographic renewal*) powinny objąć w szczególności obszary wiejskie.

LITERATURA

- Demographic outlook. National reports on the demographic developments in 2007. 2009. Eurostat, Luxembourg.
- Demographic statistics: definitions and method of collection in 31 European Countries. 2003. Working Paper and Studies. Komisja Europejska, Luksemburg.

⁹ Kraje Europy Środkowo-Wschodniej są regionem odpływu głównie młodych osób. Niekorzystną sytuację demograficzną tamtejszych społeczeństw pogłębia fakt występowania barier podnoszenia dzietności związanych z godzeniem życia rodzinnego i pracy zawodowej [Kotowska 2013].

- Dominguez-Muijca J., Guerra-Tavalera R., Parreno-Castellano J.M., 2012. Migration at the time of global economic crisis: the situation in Spain. International Migration, Blackwell Publishing Ltd, Oxford.
- Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. 2010. Komisja Europejska, Kom (2010) 2020, Bruksela.
- Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/rural_development/data/database [dostęp: 12.12.2012].
- Eurostat regional yearbook 2010. 2010. Luksemburg.
- Holzer J., 2003. Demografia. PWE, Warszawa.
- Koehler J., Laczko F., Aghazarm Ch., Schad J., 2010. Migration and the economic crisis in the European Union: implications for policy. International Organization for Migration, Bruksela.
- Józwiak J., Kotowska I.E., 2008. Decreasing birth rates in Europe: reasons and remedies. European View 7(2008). Centre for European Studies, Springer.
- Kotowska I.E., Wróblewska W., 2007. Zmiany demograficzne – pomiar procesów i ocena skutków społeczno-ekonomicznych. W: Statystyka społeczna. Red. T. Panek. PWE, Warszawa, 67-74.
- Kotowska I.E., 2013. Trendy w płodności w Europie Środkowo-Wschodniej – Dlaczego musimy o tym rozmawiać. Referat wygłoszony 5.02.2013 na konferencji pt.: „Równość zna(czy) dietność? Demograficzne wyzwania Europy. Fundacja F. Eberta i ICRA, Warszawa.
- Rural development in the European Union. Statistical and economic information. Report 2011. DG Agriculture and Rural Development. http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2011/index_en.htm [dostęp: 12.12.2012].
- This is Ireland. Highlights from census 2011. Part 1. 2012. Central Statistics Office, Dublin.
- WPR do 2020: sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. 2010. Komisja Europejska, Com (2010) 672(5), Bruksela.

DETERMINANTS OF THE EUROPEAN UNION RURAL POPULATION CHANGE IN 2007-2010

Summary. Natural change and migration are important determinants of the economy and environment. In the EU strategic documents the socio-economic developmental priorities have a territorial aspect, referring to all the regions of the member states. Achievement of the Union's sustainable growth policy objectives could be limited due to unfavourable demographic trends in rural areas. The paper, using the Eurostat data and selected measures of population reproduction, describes the changes in number of rural inhabitants in 2007-2010 and their main determinants. In the analysed period the rural population size increased. However, contrary to the urban and intermediate regions, since 2009 as a result of a surplus number of deaths over births, in the rural areas the negative values of population increase were observed.

Key words: rural areas, population, natural change, migrations

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 17.04.2013

Do cytowania – For citation: Dudek M., 2013. Uwarunkowania zmian liczby ludności wiejskiej w Unii Europejskiej w latach 2007-2010. J. Agribus. Rural Dev. 2(28), 45-51.